

מדריך למחנכות הגיל הרך

שורות שארזיות ולביות

טיפול ריגושי

על פי שיטת ד"ר דבורה קובובי

שירים שמרגישים ילדים

טיפול ריגושי

על פי שיטת ד"ר דבורה קובובי

מדריך למחנכות הגיל הרך

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית

האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

האגף לחינוך קדם יסודי

האגף לחינוך מיוחד

התשס"ד, 2004

צוות הכתיבה	מדריך זה פותח ביוזמת הגב' רחל מורשת בהיותה מפקחת ארצית על החינוך הקדם-יסודי גיטה קלינרמן נחמה גולדבלט מזל חיימג'אן
ריכוז והפקה	ציפי באב, מפקחת על תכניות לימודים לחינוך המיוחד באגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך רינה כהן רוזנשיין, מפקחת על תכניות לימודים לחינוך הקדם יסודי הממלכתי דתי באגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
יועצת	רבקה ברגר, האוניברסיטה העברית ומכללת דוד ילין, ירושלים
קראו והעירו	כרמלה ארנן, יועצת בכירה, משרד החינוך (בעבר) ברוקס אסתר, צוות תכניות לימודים לגיל הרך עירית גוטר, מרכז ההדרכה, משרד החינוך, ירושלים לילי דגן, מדריכה פדגוגית לגיל הרך וקלינאית תקשורת, מכללת לוינסקי, תל-אביב יהודית דהן, מורה ומדריכה מינה הוכברג, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך, ירושלים יערה חלמיש, מפקחת על החינוך המיוחד, משרד החינוך הניה כהן, מפקחת, משרד החינוך (בעבר) רחל מורשת, מפקחת ארצית על החינוך הקדם-יסודי הממ"ד, עד תשנ"ט רחמים מלמד כהן, מתאם תכניות לימודים לחמ"ד עד תשנ"ח סנייה אבו רקבה, מפקחת על תכניות לימודים לחינוך הקדם יסודי, במגזר הערבי, באגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים שרית ספוקויני, צוות תכניות לימודים לגיל הרך ענת סקילי, צוות תכניות לימודים לגיל הרך אביבה סברדלוב, מפקחת על תכניות לימודים לחינוך הקדם יסודי ממלכתי באגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים נירה פרדקין, מכללת דוד ילין והאגף לת"ל, משרד החינוך (בעבר), ירושלים שפרה קריגר, השירות הפסיכולוגי-הייעוצי, משרד החינוך, ירושלים שושנה קרים, אוניברסיטת בר-אילן ד"ר יהושע מנחם רוזנברג, מתאם תכניות לימודים לחמ"ד מיה רוניס, צוות תכניות לימודים לגיל הרך
עריכת הלשון	ליאורה הרציג
זכויות יוצרים	אורלי קצוביץ
עיצוב גרפי	ציפי פסחוביץ ז"ל והדס בר יוסף
ביצוע גרפי ולוחות	ארט פלוס, ירושלים

כל הזכויות לשירים ולקטעים אחרים שייכות למחברים, לאקו"ם ולהוצאות הספרים
 © כל הזכויות שמורות
 "מעלות" הוצאת ספרים בע"מ, התשס"ד, 2004

תוכן העניינים

פתח דבר / 5

חלק א: רקע תאורטי

מבוא / 8

מהו טיפוח ריגושי באמצעות יצירות ספרות? / 10

איך תפגיש המחנכת את הילדים עם השירים? / 11

מהי שיחה מורחבת? / 12

שיחה מורחבת - מבחר שאלות לדוגמה / 15

הערות אגב / 16

בעקבות השיר / 17

חלק ב: מפגשים עם השירים

מבנה חלק ב / 22

על השירים / 23

ראשית השנה בגן / 25

נא להכיר, חגית בנזימן / 27

אריאלה, ליאורה ורון / 33

אמא הביאה את דדי לגן, יהודה עמיחי / 40

מעברים והסתגלות / 45

הדובי בתיק הכחול, ארלט ספדיה / 47

חיפושית, פניה ברגשטיין / 52

השכונה, יפעת גולן / 57

משחק חדש, שלומית כהן-אסיף / 60

ילד עצמאי, תרצה אתר / 62

חברות / 67

עציץ פרחים, חיים נחמן ביאליק / 69

בוא אלי פרפר נחמד, פניה ברגשטיין / 74

הפרח לפרפר, חיים נחמן ביאליק / 76

הענן, מרים ילן-שטקליס / 78

יש לי כזה חבר, יהודה אטלס / 82

איתן, דליה רביקוביץ / 85

משפחה / 93

עמדתי בצד ובכיתי, יהודה אטלס / 95

כאשר לאימא שלי יש פנאי, עליזה סטרוד / 100

עיניים רטובות, שלומית כהן-אסיף / 103

לפעמים מוכרחים לבכות, שלומית כהן-אסיף / 108

אמא, אל תהיי עצובה, פניה ברגשטיין / 110

תפילה ומשאלה / 115

לו הייתי מלך, אנדה עמיר-פינקרפלד / 117

אני מבקש, אמונה אלון / 121

כמו אבא, תמר הורביץ / 125

אולי בשבת יזרקו סוכריות, אורי אורבך / 127

ביבליוגרפיה / 131

פתח דבר

לשירה מקום של כבוד בין צורות הביטוי האנושיות כבר מקדמת דנא.

כביטוי תמציתי, חד ומדויק יכולה השירה הפשוטה, שמקורה בלב וברגש, לשמש אמצעי טיפולי ולהוביל את הקוראים לתובנות עמוקות. בכוחה של השירה גם לשמש אמצעי יעיל ומועיל לפורקן של מחשבות ורגשות.

"שירים שמרגישים ילדים" הוא אוסף כפול. חלק אחד כולל שירים בנושאים הקרובים לחייהם, למאוויהם ולרגשותיהם של הילדים בגן הילדים. חלק נוסף הוא כר נרחב לרעיונות, לדיונים, לשיחות ולמשחקים (המחזות ומשחקים), ואלה עשויים לשמש קתרזיס - שחרור ממועקה, ביטוי של רגש, התפרצות של שמחה.

שרה תאומים
מפקחת ארצית על החינוך
הקדם יסודי בחמ"ד

רות פן
מנהלת האגף לחינוך מיוחד

דליה לימור
מנהלת האגף הקדם יסודי

כלי לטיפול ריגושי הוא צורך אמתי וחיוני למחנכים ולתלמידים. אנו חיים בעידן שבו על הילדים להתמודד עם ערכי חברה המשתנים במהירות ועם חשיפה לא מבוקרת לתכנים ולאירועים ולעתים אף למסרים סותרים. מצד אחד הם לומדים על הצורך על התחשבות בזולת, בכבוד הדדי, בהסתפקות במה שיש, על חשיבות הקבלה העצמית ועוד. מצד שני הם רואים סביבם נהנתנות, חומרנות, הישגיות ואלימות פיזית ומילולית.

זאת ועוד; במציאות של לחצים ומתחים ביטחוניים שישראל נתונה בהם, מתעוררים אצל הילדים דאגות, חרדות ופחדים. לפיכך ראוי להדגיש את החינוך לערכים ולפתח את אישיות הילד באמצעות כלים לשיפוט עצמי וערכי ולקבלת הכרעות. את התביעות המופנות אליהם יש לאזן בתמיכה ובקבלה של חולשותיהם. נחוץ לפתח גישות חינוכיות לטיפול אישיות בריאה ומאוזנת, בעלת דימוי עצמי חיובי, אישיות יוזמת ורגישה לזולת ולחברה.

בשל כך בחרנו בשיטתה של ד"ר דבורה קובובי (האוניברסיטה העברית). שיטה זו מציעה התערבות חינוכית בעזרת סיפורים ושירים, שתורמת לטיפול ריגושי באמצעות הערות מיטיבות. אגב הפנייה להזדהות הילדים עם הגיבורים, המחנכת מנטרלת או ממזערת את המסרים המרעים ומחזקת ומעצימה את המסרים המיטיבים. באמצעותם היא מסייעת לילדים בפיתוח התובנה, בזיהוי ובהבנת התהליכים הרגשיים המתרחשים אצלם ואצל זולתם. במקביל מתמקדת המחנכת במסרים החיוביים והשליליים שביצירה, ומתחזקת אצלה הבקרה לגישות ולמסרים מיטיבים מבחינה רגשית גם בתפקודה-היא. הפנמת עקרונות השיטה מסייעת גם לתקשורת טובה ומיטיבה בינה לבין הילדים.

התכנית המוצעת כאן יכולה לשמש גם בחינוך למניעת אלימות, שכן השיטה יוצרת אצל הילדים מודעות והבחנה ברורה בין הרגש לבין המעשה. המחנכת מגלה הבנה ואמפתיה לרגשותיהם גם אם הם 'שליליים', אך בו-זמנית מובהר לילדים שהתנהגות שלילית אינה מקובלת ואף אסורה. ייחודה של התכנית הוא שמסרים של 'מותר' ו'אסור' נלמדים באמצעות גיבורי הסיפור או השיר, בתנאי ריחוק, ועל כן אינם מעוררים התנגדות ואיום.

המדריך מיועד לגננות ולמחנכות בגיל הרך במגמות הממלכתית והממלכתית דתית. בספר הוקדש פרק מיוחד להתייחסות ספציפית להווי החיים של הילד הדתי. יש חשיבות רבה לתכנית זו בחמ"ד, במיוחד לאור הדרישות המורכבות של חינוך דתי בעולם מודרני, וההתמודדויות הרבות העומדות בפני הילד הדתי, בשל מציאות זו.

המדריך עוסק בשירים, למרות שהשיטה שפיתחה ד"ר קובובי מיועדת גם להחלה על הסוגות הספרותיות האחרות. בחירת השירים במדריך מותאמת לבעיות המעסיקות את הילדים. המדריך מפרט בהרחבה את השיטה ואת ההנמקות של המודל המוצע ומדגים אותו. בראש כל פרק יש הקדמה הכוללת סיטואציות רגשיות וחברתיות, דברי הסבר ודילמות שהילד מתמודד עמן בנושא שהפרק עוסק בו. השירים עצמם מלווים בניתוח התוכן, בהגדרת הדינמיקות הרגשיות שבו, במסרים ועקרונות הגזורים משיטת קובובי. כל אלה חשובים ומועילים להרחבת הידע של המחנכת ולהעמקת מודעותה ורגישותה לילדים ולנושאים שהובאו במדריך.

אנו מאמינים כי מדריך זה יועיל למחנכות ויתרום תרומה משמעותית בפיתוח חיי הרגש של ילדינו ובטיפול האינטליגנציה הרגשית שלהם.

רחל מורשת

הקד גואורטו

חלק א

בזמן שעולמו של אדם חשוך בעדו,
קורא בספר ורואה עולם אור.

ש"י עגנון, תמול שלשום

הזדהותו של הילד עם הדמויות ועם המצבים המתוארים ביצירה הספרותית, יוצרת אצלו רקע חווייתי המקל עליו להבין את עצמו ואת זולתו. ילדים המפתחים יחס של פתיחות ושל סובלנות כלפי עולמם הפנימי, יביעו יחס כזה גם כלפי הזולת.

דבורה קובובי, הוראה טיפולית, עמ' 28

בקרב פסיכולוגים ואנשי חינוך קיימת מודעות להשפעתה של הספרות על עיצוב עולמו הפנימי של האדם. באמצעות הספרות מועברים מסרים על טבע האדם ונחשפים צפונות לבו, אופיו, מניעיו ושורשי פעילותו. הספרות מובילה את הקורא אל מחוזות נסתרים בנפש האדם, אל הרגשות, השאיפות והדחפים, שלא תמיד הם מקבלים ביטוי ישיר ומידי במציאות. "היצירה הספרותית מעוררת חוויות וגורמת הנאה, עונה על צרכים אישיים ומסייעת בהכרת הסובב ובהכרת עולמות רחוקים."² היא בנויה רבדים המפעילים את הקורא בו-זמנית במודע ובבלתי מודע, ובכך היא מאפשרת

מבוא

לפניכם הצעה למפגשים עם מבחר שירים לגיל הרך, המאורגנים לפי נושאים. המפגשים מבוססים על שיטתה של דבורה קובובי לטיפול ריגושי באמצעות יצירות ספרות.¹

השיטה מיועדת לגננות, למחנכות, למורות וליועצות וגם להורים. היא מתאימה להפעלה בגן הילדים הממלכתי והממלכתי-דתי, וכן בכיתות היסוד (א-ג) במסגרות רגילות, משלבות ומיוחדות (בחינוך הרגיל ובחינוך המיוחד).

השיטה המוצעת מסייעת ליצור אווירה חמה ותומכת שבה יוכלו הילדים להביע את רגשותיהם ואת מחשבותיהם. היא מזמנת לילדים מפגש דינמי עם היצירה הספרותית באמצעות ביטוי מילולי, יצירתי וחוויתי. מפגש כזה הוא דרך מהנה להתמודדות עקיפה ולא מאיימת עם בעיות שמעסיקות אותם בחיי היום-יום – מצבי מתח וחרדה, התמודדות על מקומם בחברה ובמשפחה, קשיי תקשורת ועוד.

1 דבורה קובובי, ספרות רפיה, תשנ"ב; וכן: דבורה קובובי, הוראה טיפולית, 1970.

2 תכנית מסגרת לגן הילדים לגילאי 3-6, האגף לחינוך קדם-יסודי, משרד החינוך התרבות והספורט, תשנ"ה.

אנו מקווים שהמפגשים הספרותיים על פי המודל המוצע כאן יפתחו צוהר לעולמם הפנימי של הילדים ויחזקו את המודעות והרגישות לפוטנציאל הטמון ביצירה הספרותית ככלי מעצב ומעשיר.

דיאלוג רב-כיווני בין הקורא ליצירה ולקוראים אחרים. דיאלוג כזה תורם לטיפוח ריגושי ולהעשרת התובנה העצמית.

תובנה

ראייה פנימית, ראייה חודרת, הבחנה, הבנת מצבים ריגושיים.

היצירה הספרותית מאפשרת לילד¹ להשתחרר ממתחים ולהכיר דרכי התמודדות חלופיות בחיי היום-יום. עם זאת, אין היא פולשת לתחום היחיד ואינה מפעילה עליו לחץ לעימות ישיר עם בעיותיו, אלא מאפשרת ריחוק אסתטי העונה על צרכי הילד.²

מאחר שהקריאה היא מעשה יום-יומי בגן ובבית הספר, מתאפשר למחנכת לעסוק בטיפוח ריגושי בלא לחרוג ממסגרת הזמן. מובן שאין הכוונה להפוך את המחנכות למטפלות או לפסיכולוגיות; הכוונה היא לעורר את מודעותן להשפעת היצירות על הילדים ולדרכים שבהן ניתן לנווט השפעה זו בדרך מיטיבה, דהיינו - לחזק את המסרים המיטיבים הסמויים ולנטרל או לרדד בעת הצורך מסרים בלתי-רצויים או מרעים.

מודל המפגשים הספרותיים המוצע כאן הוא כלי חינוכי אחד מתוך רבים, והמחנכות יבחרו בו במינון המתאים להן ובהזדמנויות ובהקשרים ההולמים את הילדים על פי שיקול דעתן. המחנכות יתוודעו אל השיטה ויתנסו בה תוך השתתפות בהשתלמויות וקריאת החומר הביבליוגרפי המומלץ.

1 מטעמי נוחיות הקריאה נקטנו לעתים לשון יחיד-זכר (ילד) או יחידה-נקבה (מחנכת). מובן שהספר מיועד לילדים ולילדות, למחנכות ולמחנכים.

2 דבורה קובובי, תשנ"ב; וכן: קובובי, 1970.

מהו טיפוח ריגושי באמצעות יצירות ספרות?

הנחות ועקרונות

- כמו כל יצירת אמנות, גם הספרות מעוררת מערך של תגובות רגשיות, הכולל תהליכים בלתי מודעים. הקורא או המאזין קולט את היצירה באופן מודע ובלתי מודע.
- לילדים כושר הזדהות מפותח. הם נוטים להזדהות עם הדמויות שביצירה, או לזהותן עם דמויות התופסות מקום בעולמם.
- יכולתם של הילדים לקלוט את התכנים ולייחסם אל תחום ניסיונם האישי תורמת לטיפול מודעותם העצמית.
- ניסוח מילולי של חוויות פנימיות תורם להבהרתן ומסייע בהתמודדות עמן. על ידי הבנת התנהגותם ומחשבותיהם של גיבורי היצירות, הילדים לומדים להבין את עצמם ואת זולתם.
- ההכרה ברגשות המשותפים לכול מגבירה את ההבנה ההדדית בין הילדים, משפרת את התקשורת ביניהם ומסייעת להם בקבלת עצמם וזולתם.
- גישה מקבלת, פתיחות וסובלנות לרגשות שהילדים מעלים - כל אלה מעודדים אותם לִכְנֹת ולקבלה עצמית.
- חשוב להימנע מגישה שיפוטית כלפי רגשות. כדאי שהילדים יבחינו בין רגש לבין מעשה, בין הרגשות שהם חשים לבין התנהגותם. המעשים מחייבים שליטה ואחריות; לא כן הרגשות, שבהם קשה לשלוט. מודעות לקיום הרגש עשויה להוביל לחיפוש דרכים חיוביות לביטוי.

- עידוד הילדים לבטא התייחסויות שונות לגבי אותה תופעה עשוי להגביר בהם סובלנות לזולת ולהתנהגותו.
- החזרה על אותם נושאים ורעיונות מזווית ראייה שונה ובהקשרים חדשים, מרחיבה את מאגר החוויות של הילדים ומסייעת להם בלמידה ריגושית.

מטרות

- להגביר את יכולתם של הילדים לקלוט ולהטמיע התנסויות רגשיות מגוונות.
- לאפשר לילדים להביע את רגשותיהם בניסוחים אישיים ספונטניים, בלשונם שלהם.
- לעודד את הילדים לבטא את עולמם הפנימי בשיחה הקבוצתית ובפעילויות מגוונות.
- לפתח בילדים מודעות עצמית והבנה טובה יותר של המציאות.
- לחדד את ההבחנה של הילדים בין התנהגות שלילית לבין 'מחשבות שליליות'.
- למנוע מהילדים רגשי אשם מיותרים, אך ללמדם לקבל אחריות על המעשים.
- לטפח בילדים סובלנות.

איך תפגיש המחנכת את הילדים עם השירים?

לגן או חוו מעברים והם מסוגלים להתייחס לנושא מעמדת ריחוק, שמקנה תחושת ביטחון.

בתחילת המפגש המחנכת קוראת את השיר באוזני הילדים, רצוי יותר מפעם אחת, על מנת להעמיק את היכרותם עמו. לעתים אפשר לפתוח בפעילות מקדימה לקריאה על מנת להבהיר ולחדד מושגים או אירועים ביצירה, החשובים להבנתה. לאחר הקריאה, הילדים מגיבים ספונטנית על השיר ומביעים את התרשמותם.

לאחר התגובות, המחנכת מנחה **שיחה מורחבת** (ראו להלן, עמ' 12) שמשכה יותאם למשך הקשב של הילדים. בשיחה זו המחנכת קשובה ופתוחה לדברי הילדים ומקבלת גם תשובות בלתי צפויות, שכן כל סוגי התשובות עשויים לתרום להעשרת החוויות של הילדים ולפיתוח תובנות חדשות. במהלך השיחה נחשפים הילדים לנושאים ולתכנים המעסיקים אותם ומגלים שרגשותיהם ומחשבותיהם דומים, לפחות בחלקם, לאלה של כלל הילדים. ההכרה ברגשות הדומים ובבעיות המשותפות מגבירה את ההבנה בין הילדים ומשפרת את התקשורת ביניהם.

במהלך השיחה, המחנכת מעודדת את הילדים להתייחס למצבים המתוארים בשירים, לספר על ניסיונותיהם, לשאול שאלות, לנסח משאלות ולהעלות הצעות להתנהגויות אפשריות אחרות.

לאחר השיחה ניתן להציע לילדים פעילויות מתוך המבחר המופיע תחת הכותרת **בעקבות השיר**,² או פעילויות אחרות שהמחנכת יוזמת.

שיחה עם ילדים על עולמם הפנימי יכולה להיעשות ישירות בדיאלוג עמם, או בעקיפין - באמצעות התייחסות ליצירות אמנות: ספרות ילדים, דרמה, מוזיקה, ציור ועוד. הדרך העקיפה מוצלחת בדרך כלל יותר מאשר פנייה ישירה, שכן נוח לילדים להיענות לשאלות עקיפות ולדבר על רגשותיו של הזולת (הדמות שבסיפור או בשיר) מאשר לחשוף את רגשותיהם ולדבר בפתיחות על המניעים להתנהגותם, או בלשונה של קובובי: "בשעה שהתלמיד מייחס את התהליכים הנפשיים לדמות ספרותית, הוא מבחין שביטא בדבריו גם מן המתרחש בנפשו. הוא חש עצמו חופשי יותר לבטא היבט באישיותו ללא חשש שמא יחשוף את עצמו. על כן הוא חופשי יותר בדמיונו ובהתבטאותו. יש לעודד את הילד להביע רגשות, להרחיב את מושגיו בתחום הרגש, וזאת באמצעות שיחה על הדמות ביצירה, כשהלמידה מועברת אל האישי על ידי הארה פנימית."¹

המפגשים עם השירים מרחיבים את אוצר החוויות של הילדים. אמנם הם מתמקדים בעולמה של הדמות שבשיר, אך בהיותם מבוססים על יסודות רגשיים המשותפים לכול, מתאפשר לכל ילד להפיק מהם את המסרים הרלוונטיים לו. הביטוי המילולי תורם להבהרת הרגשות ולפתיחות כלפיהם, ובכך להבנה עצמית ולהבנת הזולת.

אף שחלק מהשירים עוסקים בנושאים הקשורים לתקופה מסוימת ברצף השנה, אין הכרח לקיים את המפגשים דווקא באותם מועדים. למשל, הנושא "הסתגלות ומעברים" מתאים לראשית השנה, אך אפשר לעסוק בו גם במהלך השנה - לאחר שהילדים כבר הסתגלו

2 דרכי ההפעלה הנמנות בסעיף זה, מודגמות בכל נושא בזיקה לכל אחד מן השירים.

1 דבורה קובובי, **הוראה טיפולית**, עמ' 91.

דרך נוספת למפגש עם השיר היא לקרוא אותו באוזני הילדים בקריאה ראשונה ולהניח להם להתרשם ממנו. בקריאה חוזרת אפשר להוסיף **הערות אגב** (ראו הסבר להלן, עמ' 16) ולוותר כליל על השיחה.

מהי שיחה מורחבת?

שיחה מורחבת (או דיון מורחב - קובובי, ספרותרפיה, תשנ"ב) מבוססים על תהליך של **אמפתיה** בן שלושה שלבים (המפורטים בהמשך): שלב ההזדהות, שלב ההדהוד ושלב הניתוק.

אמפתיה

הכרת רגשות אצל אחרים. אמפתיה היא היכולת לראות ללב הזולת, הנבנית על מודעות עצמית רגשית. ככל שאנו פתוחים יותר לרגשותינו, אנו מיומנים יותר בקריאת תחושות זולתנו. אמפתיה ניכרת ביכולת לאמץ פרספקטיבה של אדם אחר ובהאזנה לדבריו.

אמפתיה מזוהה כמרכיב חשוב בהבנת ספרות.

על פי: דניאל גולמן, **אינטליגנציה רגשית**, מטר, 1997

השיחה המורחבת מתנהלת לאחר שהילדים מגיבים ספונטנית על השיר. ההשתתפות בשיחה מסייעת לילדים לגבש את רעיונותיהם ומגלה להם שגם לאחרים רגשות דומים. עם זאת, חשוב להדגיש שאין להאיץ בילדים להשתתף בשיחה, ויש לכבד ילדים שאינם בשלים או מסוגלים לשתף את הזולת ברגשותיהם. היבט אחר שעשוי לעלות בעקבות שיחה כזו הוא התייחסות סובלנית של הילדים עצמם להתנהגויות בלתי מקובלות מתוך ניסיון להבין את מניעיהן.

בשיחה המורחבת, המחנכת ממקדת את שאלותיה ברגשותיו של אחד הגיבורים, לרוב הגיבור הראשי (**שלב ההזדהות**). בהמשך מעלים הילדים דוגמאות מניסיונם האישי או 'ממציאים' דוגמאות למצבי חיים ולרגשות שתוארו ביצירה. הדוגמאות מעשירות את הידע שלהם בהבנת התנהגות הזולת וגורמות להם להרגיש נוח עם ניסיונם האישי מבלי להיחשף (**שלב ההדהוד**). בחלק האחרון של השיחה (**בשלב הניתוק**) רוכשים הילדים תובנות וכלים להתמודדות אישית יום-יומית. בחלק זה מוצע להתרחק מן התוכן הספציפי של היצירה ולהרחיב את הדיבור על המסרים הכלליים המשתמעים ממנה.

שיחה קטנה

"שיחה קטנה" היא שיחה שנוח לנהלה עם ילדים קטנים, שלעיתים משך הקשב שלהם מצומצם. שיחה כזו מוגבלת לדינמיקה (מהלך ריגושי) אחת בלבד, ולא דנים במכלול ההיבטים העולים מן היצירה.

הבהרה¹ במאגר השאלות לשיחה מורחבת, כלולות שאלות אחדות המופיעות תחת הכותרת 'הבהרה'. שאלות אלה נועדו לסייע למחנכת לבדוק הבנה בסיסית ברובד הגלוי של היצירה כדי להקל על הילדים להיכנס לעולמם של הגיבורים.

הערה:

בדוגמאות ל**שיחה המורחבת** המובאות בחלק ג', כלולות שאלות רבות, אך מובן שכל מחנכת תבחר את השאלות המתאימות לה על פי גיל הילדים ויכולתם.

¹ שאלות הבהרה ניתן לכלול בשלב ההזדהות כי הן מסייעות לילדים לארום עם הטקסט ולשקוע בעולמו של הגיבור. ההבחנה בין שאלות הבהרה לשאלות הזדהות נעשתה מטעמים דידקטיים.

עם כל מקסם אנחנו לומדים
לא רק על הדברים שאנו קוראים
עליהם, אלא גם על עצמנו.

וולפגאנג איזר

פירוט השלבים של השיחה המורחבת

הזדהות. בשלב זה בוחרים מתוך היצירה דמות הזדהות אחת ומתמקדים בה. בדרך כלל זוהי הדמות המרכזית שביצירה. בשיחה נוספת אפשר לבחור בדמות הזדהות אחרת. גישה זו נובעת מן התפיסה שאי אפשר לחוות תהליך אמיתי של אמפתיה אם עוברים מדמות לדמות.

שלב ההזדהות מבוסס בעיקרו על פעילות רגשית בלתי מודעת, המתעוררת בילדים ספונטנית עם שמיעת היצירה. בשלב זה הם נכנסים אל עולמה של הדמות וחשים את חוויותיה כאילו היו החוויות שלהם. המחנכת המגלה רגישות לתהליך, יכולה לסייע לילדים לחוות אותו, או לחלופין לקטוע אותו ולהפסיקו. כדי לעודד ולתמוך בפתיחותם של הילדים כלפי הדמות, ראוי שהמחנכת תנקוט גישה בלתי ביקורתית ובלתי שיפוטית כלפי הרגשות המתוארים ביצירה ובה-בשעה תימנע מעיסוק בבעיות אישיות.

המחנכת מכוונת את הילדים לחוות את רגשותיה של הדמות המרכזית ביצירה - הן ביחסה של הדמות אל עצמה והן בקשריה עם שאר הדמויות. המחנכת מתערבת באמצעות שאלות והערות שמגמתן לסייע לילדים לחוש, להבין ולנסח בשפתם את המחשבות והרגשות שעולים מן היצירה, לרבות אלה שאינם נאמרים מפורשות, אלא נרמזים או משתמעים ממנה. איך עושים זאת? מתקדמים לפי רצף השיר ושואלים לתוכן הגלוי בעזרת שאלות ההבהרה ראו עמ' 12 ולתוכן הסמוי.

הדהוד. שלב ההדהוד מתבסס על ההזדהות וההפנמה שהתרחשו בשלב הקודם. בשלב זה מתנהל דו-שיח בין שתי מערכות של ניסיון - של הילדים ושל הדמות ביצירה (של 'האחר'). השיחה מתפרסת אל מעבר למצב הרגשי הייחודי הגלום בטקסט. נקודת המוצא בשיחה דומה לזו של גיבור היצירה, אבל ההשתמעויות הן אישיות. הילדים חוזרים חלקית לעצמם ומנהלים שיח פנימי עם היצירה. הם מעלים הדים מניסיונם ומעולמם ומשוחחים על המשמעות האישית שהם מפיקים מן היצירה.

בשלב זה חשוב למנוע מהילדים לעבור לפסים אישיים גלויים מדי. אפשר לעשות זאת באמצעות הכוונת הילדים לשימוש בלשון רבים או בגוף שלישי, בנוסח שאינו חושף את הפרט במפורש (למשל: כאשר לא נוח לנו להיזכר, אנו נוטים גם ל...; במצב כזה, ילד יכול להרגיש...). יש לזכור שמוקד השיחה המורחבת הוא הדמות הספרותית ולא הילד עצמו. כשהילדים מתבקשים לספר על מקרים דומים, תדאג המחנכת שהילדים לא יגלושו לפרטים אישיים מדי. מובן שהמחנכת מחויבת לשמור על צנעת הפרט של הילד ולמנוע חשיפה מיותרת שלו בפני הקבוצה.

ניתוק. בשלב זה מכוונים את הילדים להתרחק מהזדהות עם המצב הרגשי הגלום ביצירה לשם השגת ראייה כוללת ומאוזנת של ההתרחשות המתוארת ביצירה. זוהי הסתכלות מבחוץ, ללא

הארות למחנכת

- על מנת להקל על הילדים את המעקב אחרי השיחה, כדאי לחזור על דבריהם בקצרה. החזרה חשובה לילדים שלא השתתפו באופן פעיל בשיחה, והיא מחזקת בהם את הבנת הרגשות או הבעיות המועלות ביצירה. החזרה גם תורמת לחלקה האחרון של השיחה, שבו הילדים מעלים 'פתרונות' ל'בעיות' המתוארות ביצירה.

- חשוב לזכור כי לא כל הילדים התברכו באותה יכולת התבטאות ולא כולם פתוחים וספונטניים בתגובותיהם. אין הכרח שהילדים יענו על שאלות עקיפות או ישירות, אולם יש למצוא דרכים לשתף ילדים רבים ככל האפשר במרב הפעילויות. יש ילדים שבלבם חרדות וחששות והם אינם נוהגים להתבטא במסגרת הקבוצה הגדולה. מחנכת רגישה תכבד ילדים ביישניים, נרתעים ושקטים ותחפש דרכים להתקרב אליהם - אולי במפגשים אינטימיים יותר ומאיימים פחות.¹

- השיחה, במיוחד עם ילדים צעירים, חשוב שתתנהל בנינוחות, בקצב מתון, במשפטים קצרים וברמה הלשונית שהילד מכיר.

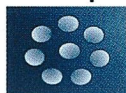
מעורבות רגשית וחברתית, על סמך ההתרשמות שנרכשה בשלבים הקודמים. בשלב הניתוק הילדים חוזרים לתפיסה מציאותית, לחשיבה ביקורתית, לשיפוט ההתנהגות והמצבים המתוארים בשיר ולמציאת דרכי התמודדות חלופיות עם הבעיות העולות ממנו.

מחנכת הרוצה לטפח כישורים של אינטליגנציה רגשית בקרב הילדים, תקיים אתם שיחה אמיתית, שבה הם משיבים, משמיעים וגם לומדים להכיר את עצמם ואת האחרים טוב יותר. כך הם לומדים שכדאי להם לקחת אחריות על התנהגותם ומתוודעים לכך שיש מספר אלטרנטיבות לפתרון בעיות חברתיות.

קלודי טל, "האינטליגנציה הרגשית מהותה ומקורותיה",
הד הגן, ד, סיוון תשנ"ט

1 מומלץ לאפשר להם להתבטא בדרך לא מילולית, למשל בציור, בכיור, בתנועה.

מוקדים לשיחה מורחבת

שיחה מורחבת – מבחר שאלות לדוגמה

להלן מבחר שאלות שעשויות ללוות שירים רבים. מובן שיש להתאים את השאלות ליצירה הספציפית.

הבהרה

- על מי מסופר בשיר (מיהו הדובר)?
- על מה מסופר בשיר?
- היכן קרה האירוע?
- מי אמר... מה אמרו...
- מתי עשו...
- לאן הלכו...
- מה קרה בהמשך...
- איך הסתיים האירוע?
- הסבר של מילה לא ברורה.

שלב ההזדהות

- איך הרגיש הילד שבשיר (הדובר)¹ כאשר שמע... או ראה את הילדים...

1 הכוונה כמובן גם לילדה, ובשעת הצורך יש לנסח את השאלות בלשון נקבה.

הטון עושה את המוזיקה,
הטון יוצר את הקשר.

משה שקדי, ללמד מורים

לסיכום –

במה כוחה של שיחה מורחבת?

- מגבירה את המודעות לרגשות.
- מאפשרת ביטוי מילולי לרגשות ושיקוף רגשות.
- תורמת להבהרת חוויות ומסייעת בהתמודדות מודעת עמן.
- מכוונת לעימות הרגשות והדמיונות עם המציאות.
- תורמת לשיפור היחסים הבין-אישיים.
- מאפשרת למחנכת לעקוב אחר הבנתם והרגשתם של הילדים.

- מה הייתם מציעים לילד שקורה לו מקרה דומה לעשות, במקום...?
- מה לדעתכם היה קורה אילו...?
- מה אפשר ללמוד מן השיר על...?

הערות אגב

במהלך המפגש הספרותי נודעת חשיבות רבה להתנהגותה הסיפורית של המחנכת, דהיינו התנהגותה בשעת קריאת היצירה: נימת הקול, ההדגשות, הבעות הפנים ושפת הגוף. כל אלה קובעים במידה רבה את התרשמותם ואת תגובותיהם הרגשיות של הילדים.

אחד המרכיבים החשובים בהתנהגותה הסיפורית של המחנכת הוא 'הערות אגב' - הערות קצרות שהמחנכת משמיעה אגב קריאת הטקסט או מיד אחריה. באמצעות הערות אלה היא מכוונת בעדינות את הילדים להיבטים מסוימים בשיר, מפרשת או מאירה אותם באור חדש.

חשוב שהמחנכת תהיה ערה להדים הרגשיים שהטקסט עשוי לעורר בלב הילדים, ותגיב עליהם בהערות אגב מתאימות. בניסוח רגשות חמקמקים אלו, היא עשויה, אולי, להגביר את מודעות הילדים לתגובותיהם הרגשיות ולהתנהגותם. עם זאת, אין להרבות בהערות אגב כדי לא לחבל במרקם הספרותי.

פעמים משתמעת מתוך הטקסט שלילת הגיבור, או הענשתו בידי אדם או בידי שמים בשל רגשות, כמיהות או הרהורים שחלפו במוחו. לפעמים עלול הטקסט להגביר את הנטייה האנושית לראות באסון, במום או במחלה עונש על חטאים ומחדלים. כאשר המחנכת מחליטה, משיקולים שונים, לא להרחיב בנושאים אלה, היא יכולה להסתפק בהערות אגב ולוותר על שיחה מורחבת.

- מדוע הילד אמר... נמצא... הרגיש... חשב...?
- מה חשב הילד על עצמו (או על זולתו) בזמן האירוע?
- מה אפשר להבין מהמילים בשיר... למה הילד השתמש דווקא במילים אלו?
- למה התכוון הילד כאשר אמר...?

שלב ההדהוד

- האם אתם יכולים לספר על מקרה של ילד שהיה פעם במצב דומה?
- האם מישהו יכול לספר על מצב שבו מישהו התנהג... הרגיש...?
- איך עוד אפשר להרגיש כאשר...?
- מתי עוד מרגישים: בדידות, שעמום, אכזבה, עצב, געגועים, כעס וכיו"ב?
- אילו דמיונות אחרים עשויים לעלות במחשבה?

שלב הניתוק

- מה הייתם אומרים לילד שקרה לו מקרה כמו זה שמסופר בשיר?
- מה דעתכם על מעשהו של...?
- איך עוד אפשר להתנהג במצב כמו זה שמתואר בשיר?
- מי, לדעתכם, נהג כראוי או שלא כראוי בשעת האירוע...?

מטרתן של הערות האגב:

- לסייע לילדים להכיר ברגשות ובמחשבות, שנהוג לעתים להתעלם מהם, ולתת להם הכשר.
- לחזק מסרים מיטיבים, המדגישים יכולת התמודדות עם קשיים, חיפוש פתרונות, אמפתיה, אהבה לזולת.
- לסתור, לנטרל או לרדד מסרים מרעים, מסרים העלולים להזיק, כגון הצגת אסון כעונש על מחשבות.
- לענות על 'השאלות האילמות' שהילדים עשויים לשאול את עצמם למשמע הטקסט.

בשולי רוב השירים שבמדריך נכתבו הערות אגב אחדות באות שונה כהצעה למחנכות. כל מחנכת תשקול אם הערות אלה מתאימות לילדיה ותחליט האם להשמיען במלואן או בחלקן, האם לנסח הערות אחרות או לוותר עליהן כליל.

הערות אגב יכולות לבוא גם כפתיחה לשיחה מורחבת או בסיומה.

בעקבות השיר

בעקבות השיר

ביטויים נוספים, אישיים וקבוצתיים

בסיום התהליך, לאחר שלב הניתוק, המחנכת תאפשר לילדים לעבד את הרגשות שחוו ושהפנימו בפעילות יוצרת יחידנית או קבוצתית. לעתים מוצעות הפעילויות כהכנה לפני קריאת השיר כדי לקרב את הילדים לנושא ולאווירה. לעתים הן מופיעות כפעילות נוספת המסייעת בהפנמת המסרים והתובנות שהופקו מן השיר. ניתן להציע לילדים לבחור בכלי ההבעה הרצוי להם, ובאמצעותו להציג את תוכן השיר, לשנות את השיר או להוסיף לו פרטים

חדשים, להאיר ולהבליט בו פן מסוים, לשנות את ראשיתו או את סיומו ועוד.

פעילויות אלה אינן חלק אינטגרלי של שיטת קובובי, אלא מוצעות על מנת להתאים ולקרב את השיטה לגיל הרך.

משחק

המשחק הוא סדנה חברתית של הילדים, אמצעי להבעת רגשות ולהתנסות בתפקידים שונים לבד או בחברת ילדים אחרים. המשחק נחשב לאחד הכלים העיקריים של הילד בהתמודדות עם קונפליקטים ובהתגברות על דברים מפחידים וכואבים.

המשחק יוצר מצבים משתנים המצריכים הסתגלות מהירה ויכולת לראות דברים מנקודות ראות נוספות. חוקי משחק רבים נקבעים על ידי הילדים עצמם בלא התערבותם של המבוגרים. באמצעות המשחק, הילדים לומדים ומתרגלים התנהגויות ומושגים חדשים. הם יכולים לחקור את סביבתם, להפנים את ערכיה וליצור התנסויות חדשות.¹

משחק דרמטי (המחזה)

במשחק מסוג זה, הילד ממלא באופן פעיל תפקיד של משהו אחר. ברוב המקרים הילד נוטל תפקיד של אחד מבני המשפחה, של אחד החברים או של בעלי מקצועות שונים. לא תמיד מתבטא המשחק הדרמטי בהצגה ספונטנית. לעתים, ילדים מעדיפים לתכנן את משחקם ולערוך חזרות לפני ההופעה.

במשחק הדרמטי הילדים מבטאים תחושות, רגשות ומחשבות

1 אלן סרוף, 1998.

על ידי הבעות פנים, דיבור ותנועות גוף. למשל, נשאל את הילדים: מי מוכן להציג את הילד הדובר בשיר ולהראות מה הרגיש בשעת האירוע? או ילד פותח במילים: אני רוצה לספר לכם משהו שקרה לי; אני רוצה לספר לכם איך הרגשתי כאשר גיבור השיר נהג בדרך מסוימת.

אפשר להסתייע באביזרים שונים.¹

מסכות

המסכה היא כלי ביטוי מושך לב. היא מסתירה את זהותו של האדם, אך גם חושפת אותה. המסכה יכולה לשמש אמצעי עזר לניסוח הזהות העצמית של הילד, לתיאור העולם הפנימי ולתיאור עולם הדמיון והמשאלות שלו. היא מעוררת התבטאות מילולית ותנועתית. "לחלק מהאנשים, המסכה היא מילוי משאלה, לאחרים היא הזדמנות להיות נאמנים לטבעם על ידי היחלצות מתפקידי יומיום ומוסכמותיו. יש אנשים שהמסכה מסמלת בעיניהם תכונת נפש אמתית או מיוחלת."²

אפשר להכין מסכות מחומרים שונים: סול (חומר פלסטי), עיסת נייר, יציקות גבס, חומר. אפשר לאפר את פניו של ילד כדי להקל עליו את הכניסה לעולמה של הדמות (למשל דמות של חיה).

מוזיקה

המוזיקה היא אמצעי להבעה ולתקשורת. צלילי המוזיקה הנקלטים בחושים עשויים להצית את הדמיון, לעורר את הרגש, להפעיל

את המאזינים בתנועה ולקחת אותם למסע מרתק הנוצר מכוח היצירה המוזיקלית.³ באמצעות המוזיקה, הילדים עוברים למקום חדש, שבו נעשה עיבוד של החוויות בדרך שונה ומהנה.⁴

אפשר להשתמש במוזיקה כרקע להמחזה, לעבודה יצירתית בחומרים וליצירת אווירה מתאימה.

להלן לקט דוגמאות להפעלה. כל מחנכת תבחר ותפתח פעילויות בהתאם לצורכי חניכיה.

תאטרון בובות. מחברים המשך לשיר ומציגים אותו בעזרת הבובות; הילדים משלימים פערים ביצירה באמצעות הבובות; שני ילדים ממחזים דו-שיח בין המחשבות שעברו בראשו של גיבור היצירה.

תנועה ומימיקה. מציגים בתנועה ובהבעות פנים (ללא מילים) את מה שקרה בשיר; מאלתרים רגשות ומצבי רוח תוך שימוש בהבעות פנים ותנועות גוף.

הבעה. 'מטלפנים' לילד הדובר בשיר, מנסים לעודד אותו ומציעים לו מה לעשות; ממשיכים את השיר.

התבוננות בתמונות. בוחרים תמונה ומספרים את סיפורה ("איזה חלק מהשיר מתבטא בתמונה שבחרתם?").

אמנות פלסטית. מציירים או מכיירים את הדמות שהכי אהבתם או משהו שמצא חן בעיניכם מתוך השיר; מציירים ציור מתאים לשיר לפי הרגשתכם; מציירים את המקום שמתואר בשיר.

3 האגף לתכניות לימודים, **האזנה למוזיקה**, 1998.

4 נילי אפשטיין, "התנסויות בתחומי האמנויות והיצירה", **הד הגן**, כסלו תשס"א, עמ' 44.

1 גדעון לוין, "פעילות והתנהגות, פרקים בפסיכולוגיה של גיל הגן", **אוצר המורה**, 1971, עמ' 103.

2 אפרת צאלון, "מסכות 33", **משקפיים**, מוזיאון ישראל.

יצירות נוספות בנושא. בסוף כל נושא מובא מבחר של יצירות העוסקות בנושא זה מהיבטים שונים והמתאימות לפיתוח שיחה על פי המודל.

הערה:

מעורבות הורים. כדאי ליידע את ההורים לפני הפעלת השיטה ולהסביר את חשיבות הטיפול הריגושי. גישה זו נובעת מהתפיסה כי שיתוף ההורים איננו מעשה חד-פעמי, אלא דרך חיים הרואה בהורים שותפים פעילים בעבודה עם הילדים. שותפות זו מאפשרת לתרום ולהיתרם וליצור אחריות הדדית לקידום של הילדים. כידוע, יש דרכים שונות לשתף את ההורים, וכל מחנכת או גננת תמצא את העיתוי המתאים, למשל באספת ההורים הראשונה או בדף קשר (ראו "פעילות מכינה ב' לשיר 'נא להכיר'", עמ' 29).

האמירות של ילדי הגנים נרשמו על-ידי גננות שהשתתפו בניסוי. שמות הילדים אמנם בדויים, אך האמירות הן אותנטיות.

הארות והערות מסוג זה מספקות למחנכת פן נוסף להכרת דרך חשיבתם של הילדים ויחסם לנושא הנדון. אפשר לבחור 'תובנה' אחת או שתיים, להאיר אותן ולפתח סביבן שיחה.

מומלץ לנהל מחברת ולרשום בה 'תובנות של ילדים' של הילדים במהלך המפגש.

כדאי לשים לב לתובנות אלה אחת לאחת, לעמוד על מהות התפיסה, על השוני בין התפיסות ולחשוב כיצד אפשר ורצוי להגיב ולהוביל את השיחה עם הילדים לתובנות מיטיבות.

יותר מכול חשוב, כמובן, שהמחנכת תקשיב לדברי הילדים שבכיתתה ותתייחס אליהם.

ילדים בגיל הגן מסוגלים לשוחח על סיבות שהביאו אותם לנהוג כפי שנהגו. ניתן לעודד אותם לחשוב גם על מניעים להתנהגותם של ילדים אחרים. חשוב ללמד ילדים להבחין בין רגשות למעשים, ובעקבות זאת בין פגיעה אפשרית בזולת על ידי מעשים לבין תחושות פנימיות ללא ביטוי חיצוני.

על פי: קלודי טל, "האינטליגנציה הרגשית מהותה ומקורותיה", חד הגן, ד, סיוון תשנ"ט

מפגשים עם השירים

חלק ב'

הנה סודי והוא פשוט מאוד:
אין לראות את הדברים היטב
אלא בלב בלבד,
כי הדבר החשוב באמת סמוי מן העין.

א' סנט-אכזופרי, הנסיך הקטן

חפושית / פניה ברגשטיין

חפושית לי קטנטנה
הוי כמזה היא מסכנה
היא כל כך רוצה לברוח
אבל אין לה, אין לה כוח.

על השיר

אין-אונים להרגשת עצמה ביחס לחיפושית, ועם זאת הוא מבין את מצוקתה.

ברובד הסמוי של השיר, הילד מתלבט בשאלות אם הוא עצמו גדול או קטן, חזק או חלש. מצד אחד הוא שומע מן המבוגרים בסביבתו: אתה עוד קטן... מצד שני, כאשר הוא מחזיק בחיפושית, הוא מרגיש גדול לעומתה.

השיר קצר, נוח לקליטה וניתן בקלות ללמוד אותו בעל-פה.

שיקולים לשיחה מורחבת

בשיר זה שתי דמויות להזדהות: הילד והחיפושית. יש לשקול מיהי דמות-ההזדהות הרצויה. הילד הוא הדובר, המרגיש וה'גדול'; החיפושית היא החלשה והמעוררת רחמים. הזדהות עם הילד מאפשרת התחברות לרגשות של עצמאות, שליטה במצב וכו', מצד אחד, ורחמים מצד שני. הזדהות עם החיפושית מאפשרת התחברות לרגשי חולשה וחוסר אונים. על פי שיטת קובובי, יש להקדיש לכל דמות-הזדהות שיחה נפרדת.

פעילות מכינה

מומלץ לצאת לשדה, לחפש חיפושיות וחרקים אחרים, להתבונן בהם ולערוך תצפיות. אפשר גם להביא את החרקים לגן, להחזיקם שם בתנאים נוחים ולטפל בהם. כדאי גם לדבר על הרגשות כלפיהם.

בגיל הרך נוטים ילדים להאנשה - לייחס רגשות ומחשבות לבעלי חיים ולתופעות טבע. האנשה תואמת את חשיבתו האגוצנטרית של הילד הקטן שמתאר לעצמו כי לכל היקום תכונות אנושיות. באמצעות האנשה לומד הילד את חוקי המציאות ואת מאפייני התופעות שבהן הוא נתקל.

עולם השירה של פניה ברגשטיין עוסק בהתבוננות של ילד אל תוכו ואל חידת הסובב אותו. באמצעות האנשה החיפושית, נושא השיר, המשוררת יוצרת תובנה לחיי אדם. החיפושית שייכת לעולם הטבע, אך היא נוגעת בעולם החוויות של ילדים; ילדים אוהבים להתבונן, לגעת ולאסוף בעלי חיים קטנים שאינם מאיימים עליהם.

נוכחות הילד-הדובר¹ ניכרת בשיר רק במילה האחת "לי", המדגישה את הרגשת העליונות שלו כשהוא רואה את החיפושית. לא נאמר בשיר ממי בורחת החיפושית. ייתכן שהיא בקופסה. אם 'האויב' חזק ממנה ועומד לטרוף אותה, אין הרבה מה לומר לה, ואם הילד הוא המחזיק בה, כל שביכולתו לעשות הוא לשחררה.

הילד מרחם על החיפושית: "היא כל כך רוצה לברוח אבל אין לה, אין לה כוח". במשפט זה מזדהה הילד עם חוסר האונים של החיפושית. אולי הוא נזכר במצבים שגם הוא הרגיש קטן וחלש לעומת הגדולים. הילד מוצא את עצמו במצב מיוחד שבו הוא הגדול, החזק, העצמאי, החופשי בהחלטותיו ובמעשיו. החיפושית נתונה במצב שבו ילדים נתונים לעתים - מצב של חוסר אונים ואי-ודאות, של עולם שבו המבוגרים מחליטים עבורם ויודעים מה טוב בשבילם. באמצעות החיפושית, הילד חווה מעבר מהרגשת

¹ בכל מקום שבו כתוב 'הילד-הדובר' בלשון זכר, הכוונה גם לילדה.

א. דמות ההזדהות - הילד

הזדהות

- מה מרגיש הילד כאשר הוא רואה את החיפושית החלשה?
- הילד אומר שהחיפושית מסכנה ורוצה לברוח. מנין הוא יודע זאת?

הדהוד

- האם מישהו זוכר מקרה שבו הוא הרגיש הרבה יותר חזק ממישהו אחר?
- מה מרגישים ילדים כאשר הם מחזיקים ביד יצור קטן כמו החיפושית?
- מתי מרגישים קטנים כמו החיפושית?

ניתוק

- מתי ילדים יכולים להרגיש כמו החיפושית – קטנים או מסכנים?
- הילד יכול לשחרר את החיפושית. מה עוד הוא יכול לעשות כדי לעזור לה?
- מדוע ילדים אוהבים לטפל בבעלי חיים קטנים?
- איך אנחנו מרגישים על יד גדולים מאתנו?

מוקדים לשיחה מורחבת

- גם ילד קטן יכול להרגיש גדול ובעל שליטה.
- הילד מרגיש גדול וחזק לעומת החיפושית.
- יצורים קטנים נתונים לחסדינו. ביכולתנו לעזור להם.

מאגר שאלות לשיחה מורחבת

הבהרה

- היכן נמצאת החיפושית?
- מה קורה לה?
- מיהו הדובר בשיר?
- על מה הוא מספר?
- מה הוא אומר על החיפושית?

ב. דמות ההזדהות - החיפושית

הזדהות

- ממי או ממה בורחת החיפושית?
- למה היא רוצה לברוח?
- לאן היא רוצה לברוח?
- למה היא לא יכולה לברוח?

הדהוד

- מה מרגישים כאשר נמצאים במצב דומה למצב של החיפושית?
- האם שמעתם על מקרה שמישהו רצה לברוח? ספרו על כך.

ניתוק

- האם החיפושית יכולה לעזור לעצמה? הסבירו.
- מהו הכוח של החיפושית? מה היא יכולה לעשות?
- מה כדאי לה לעשות?
- נניח שהיינו יכולים לדבר עם החיפושית. איך היינו יכולים לעודד אותה? מה היינו יכולים לומר לה?
- מה דעתכם: האם החיפושית רוצה לברוח או שרק הילד חושב כך?

בעקבות השיר

ביטויים נוספים אישיים וקבוצתיים

יצירה

- מציירים או מעצבים חיפושיות בפלסטלינה או גוזרים מנייר. אפשר להחזיק את החיפושית ביד כאשר קוראים או מדקלמים את השיר.

הבעה

- הילדים מחברים משפטים מחורזים על מראה החיפושית, על צבעיה, גודלה והרגשתה ועל התייחסותו של הילד-הדובר אליה.
- דו-שיח: אילו הילד והחיפושית היו משוחחים - מה היו אומרים זה לזה?
- הילדים מציעים שורות נוספות לשיר מדמיונם.
- מכינים אוסף תמונות של חיפושיות. הילדים משווים ביניהן ומשוחחים על צורת החיפושית, צבעיה, גודלה וכיוצא בזה.

המחזה

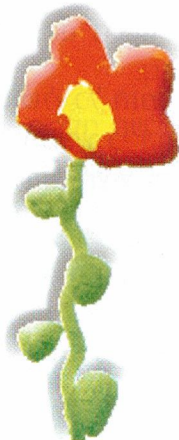
- ממחזים את השיר בזוגות: ילד אחד הוא בתפקיד הילד, והשני הוא בתפקיד החיפושית.
- כל ילד בוחר חיה שהוא מזדהה אתה ומציג אותה לפני השאר.

- בת-שבע - החיפושית מרגישה שהיא לא יכולה לנשום יותר והיא מרגישה שהיא רוצה לברוח ואין לה כוח.
- אילת - היא רוצה לברוח אל הטבע כי שם יותר טוב לה ושם יש לה אוכל, אוויר וכל מה שהיא אוהבת ושם היא לא תמות.
- נעמה - היא לא יכולה לעזוב כי היד שלו סגורה והילד יותר חזק ממנה והוא יכול להרוג אותה - נגיחה אחת והיא מתה.
- אמיר - לפעמים זה קורה, כשילד חזק מול ילד חלש מאוד. לפעמים מרגישים כמו החיפושית כשילד חזק מרביץ, והוא מרגיש לבד ושהוא לא יכול לעשות כלום לילד אחר כי כולם ילדים מופרעים.
- בת-חן - כשאנחנו חזקים אנחנו מרגישים שמחים, כי אם מישהו מפריע לנו נרביץ לו בחזרה ונמשיך במשחק.

ילד קטן הוא אדם בצורתו הראשונית,
הנקייה מכל השפעות וניסיון חיים.

מרים ילן-שטקליס

פרפר

בוא אלי פרפר נחמד / פניה ברגשטיין

הערות אגב

בוא אלי פרפר נחמד
שב אצלי על כף היד -
שב תנוח, אל תירא,
ותעויף בחזרה.

מתוך: עינים שמחות, הקיבוץ המאוחד, 1975

על השיר

מוקדים לשיחה מורחבת

- חופש בחברות - הילד אינו רוצה ללכוד את הפרפר, אלא להיות בחברתו לזמן מה.
- הילד רוצה להעניק הגנה וחסות לפרפר.
- אפשר לשנות מצב קיים.

- איתמר - הילד יגיד לחבר 'אל תפחד' כדי שהוא לא יחשוב שהוא לא מתנהג בנימוס ורוצה לתת מכות.
- איתמר - אם רוצים להתחבר, אז שיבקש אותו שישחק אתו ושהוא ייתן לו הרבה דברים. אפשר גם להגיד לו דברים יפים, כמו 'אתה חבר טוב'.
- קובי - כדי להתחבר כדאי לו לספר לו משהו טוב כמו בדיחה.
- בת-שבע - אפשר לשאול אותו אם הוא רוצה להיות חבר ושכדאי לו להיות חבר שלי כי הוא יקבל המון ממתקים ומתנות.
- דפנה - לא רוצים להתחבר כשעייפים או כשלא רוצים ללכת לחבר, או כשנעלבים מהחברים כשהחבר אמר להם מילים לא יפות.
- כשאומרים לך שאתה מכוער ומוציאים לך לשון. לא רוצים להתחבר עם ילד חצוף או מקנא או משקר.

בשיר קצר זה מקצב מוזיקלי וחריזה מתנגנת מושכת לב, המקלים על הילדים לזכור אותו. בשיר רמזים לשאיפה לקשר חברתי וניסיון ליצירת קשר. במציאות מלווה ניסיון כזה לעתים בקשיים רגשיים, אך בשיר מתוארת שאיפה לחברות פתוחה, מקבלת ולא כובלת.

הילד הדובר בשיר רואה "פרפר נחמד" ומזמין אותו להתקרב אליו, לשהות במחיצתו ולשבת על כף ידו. עצם ההזמנה מבטאת תחושת כוח, שליטה וגם כמיהה לקשר, לקרבה ולהתבוננות ביופי ובעדינות של הפרפר. התקרבות הפרפר עד כדי ישיבה על כף ידו, מהווה עבור הילד התגשמות משאלה. המילים: "אל תירא" מבטאות נטילת אחריות: אני אשמור שלא יאונה לך כל רע, למרות שאני החזק מבין שנינו ומסוגל להזיק לך. אני מבקש את קרבתך, אך לא אצוד אותך ולא אמנע ממך לעוף בחזרה כשתרצה.

דברי הילד אל הפרפר מרמזים על תהליכים רגשיים הכרוכים ביחסי חברות. אצל ילדים, כמו אצל מבוגרים, ייתכנו מחסומים בדרך ליזום קשרי חברות: ביישנות, חוסר ביטחון, חשש מדחייה עקב ניסיונות כושלים, קושי להתבטא, חשש מהיבלעות בחברות, רצון לשלוט, תחושת חוסר שייכות ועוד. אולם בפנייה אל הפרפר אין הוא חושש מדחייה, שכן הפרפר אינו יכול לענות לו. גם אם הפרפר לא יבוא אל הילד, הילד לא ייפגע, משום שאין כאן דחייה אישית, אלא התנהגות טבעית של פרפר.

הילד המציע קשר, מונה את התנאים המיטיבים לחברות. תחילה, הזמנה פתוחה מלווה במחמאה - "בוא אלי פרפר נחמד"; אחריה הזמנה מפורשת להתקרבות ומתן חסות: "שב אצלי על כף היד"; אחר-כך - הצעה ליחסים של אמון ונתינה ללא השתלטות ופגיעה: "שב תנוח אל תירא"; ולבסוף - הסתפקות בהתקרבות קצרה על פי הרגשת הזולת, תוך הדגשת חופש הבחירה והיכולת לחזור למצב הקודם, דהיינו הפרפר יוכל לעוף בחזרה אם ירצה בכך.

הפֿרַח לַפֿרָפֿר / חיים נחמן ביאליק

הערות אגב

פֿרָפֿר, פֿרָפֿר,
פֿרַח חַי,
רַד גַּא מֵהֶר,
שֵׁב עָלַי.

רַד גַּא מֵהֶר,
מֵצֵה וּמֵצֵה,
וּמִכּוֹסֵי
טַל שְׁתָּה.

תִּפְרֵ מִצְבְּעֵי
לֶךְ מַעִיל,
כְּחֻנַּת פִּסִּים,
כְּנִפֵי גִיל.

נְשִׁינּוּ פִּרְחִים –
אֶחָ וְאֶחָ,
פִּרְחֶךָ לִי
וּפִרְחֵי לֶךְ.

"מֵצֵה" פירושו 'מצוץ'

מהפּרַח שלי.

מתוך: שירים ופזמונות לילדים, דביר, 1933

טובים השניים מן האחד,
אשר יש להם שכר טוב בעמלם.

קהלת ד, ט

מוקדים לשיחה מורחבת

- ויתורים למען החבר - האם נכון וראוי לוותר למען חבר?
- חשוב גם לתת לחברים, לא רק לקבל (ערך ההדדיות).
- אפשר ליהנות ולשמוח גם כאשר נותנים ולא רק כאשר מקבלים.
- מהם יחסי חברות טובים?
- מדוע חברים חשובים לנו?

הַבְּנִינִי לַפְּרָחִים

- קובי - אפשר רק לשחק ביחד.
- בת שבע - נתתי מתנות לחברה, אבל נהיינו חברות במשהו אחר.
- יוכי - הפרח היה שמח שסוף כל סוף יש לו חבר ושהוא בא לקחת דווקא רק ממנו צוף.

על השיר

בשיר מתוארת הימשכותו של הפרח אל הפרפר. כמו בשיר "הענן" מאת מרים ילן-שטקליס (ראו להלן), גם כאן, זה שמצוי למטה פונה אל זה שמרחף מעליו במרומים. בשני השירים, דרכי השכנוע דומות - "מכּוּסִי טל שתה" לעומת "יש לי כדור" - ובשניהם צורך דומה בהתחברות לשם צמיחה. לפנינו התנסות להתחבר באמצעות הדמיון, התנסות המכשירה את הקרקע להתחברות ממשית.

חשוב להתייחס בשיחה לכך שעצם המפגש בטבע בין פרפר לפרח יוצר הפריה הדדית - האבקה ופיזור זרעים, מצב הדומה לנתינה ההדדית בין בני אדם. המילים "שנינו פרחים" הן ביטוי למראה הדומה לעתים של הפרח והפרפר (כמו בצמח הדבורנית והדבורה).

בשאלות הניתוק אפשר להתייחס לתופעה של ילדים שמנסים ללא הצלחה לרכוש חברים באמצעות נתינה מופרזת ('שוחד'), וכך הם מנוצלים על ידי חבריהם.¹

בסיום שיר זה מתחברים הפרח והפרפר עד לאחדות מלאה. אפשר להשוות את הסיום כאן לסיומו של השיר "בוא אלי פרפר נחמד", שבו כל אחד חופשי להמשיך ולשמור על זהותו העצמית.

¹ בטבע אין כמובן שוחד, אלא מתקיימת תרומה הדדית.

"מעלות" הוצאת ספרים בע"מ

0 01820001219 8
זאנאקוד 182-1219